

Ó-magyar szóvégi -γ tót helynevekben.

Ismeretes, hogy a mai magy. -ó, -ő meg a vele váltakozó, részben belőle fejlődött -ú, -ű és -a, -e a legtöbb esetben eredetibb rövid magánhangzó +γ-ből ered. Az idevonható esetek a következők:

A) Finnugor eredetű ó-magyar -γ.

1. Igenévképző: ó-magy. *számtay* (vö. XI/1109: *σάματα, σαμτάρ*): mai magy. *szántó*; ó-magy. *mezey (vö. 1270/1311: *Mezechtelenhig* OklSz.): mai magy. *mező*; ó-magy. *szedey (vö. XI. sz. *jaufcedech): mai magy. *szedő* | *söprű* ~ *söprü*, *fürü* ~ *füru* | *varga*, *szüle* stb., l. SZINNYEI, NyH.⁷ 84, 85.

2. Nomen possessoris képző: ó-magy. *szükszërëγ* (vö. *scuk/cerech* ÓMS., JAKUBOVICH—PAIS, Ó-magy. olvasó 131): mai magy. *szükszerű*; ó-magy. *aranlábou*, *két ágou* (vö. 1267: *Aranlabovbach*, 1291: *Keth agow* OklSz.): XV—XVI. századi magy. *aranlábó*, *két ágó* (vö. 1482: *Aranlabo*, 1592: *keth ago* OklSz.), népnyelvi: *négylábó*, *kékszemő*, köznyelvi: *aranylábú*, *kékszemű*; ó-magy. *almaszine*, *félhite* (vö. *almascine*, *fel hithe*, SZINNYEI, NyH.⁷ 102) stb.

3. Kicsinyítő, nagyító névszóképző: *anyó*, *apó*, *kürtő*, *szellő*; *Danó*, *Zsigó*, *Gergő*, *Pető*; *fiú* ~ *fiu*, *odu*; *Zsiga*, *Pete* stb., e névszóképzőre l. SZINNYEI, NyH.⁷ 97.

B) Jövevényszavakban; részben átadó nyelvi -γ, részben hanghelyettesítéssel ó-magy. -γ.

1. Török eredetű szavakban: *koporsó* < bolg.-tör. *kopurčay; *gyeplő* < bolg.-tör. *žipliγ. Ugyancsak török eredetűek: *kapu*, *saru*, *gyűrű*, *keselyű*; *dara*, *eke* (vö. ó-magy. *ekő* is) stb. (l. GOMBOCZ, Bulg. türk. Lehnw. 58., 59. §§.).

2. Hasonló megfelelések szláv és német eredetű szavainkban, s így talán idegen nyelvi -ch helyén hanghelyettesítéssel magy. -γ: közép-magy. *cső* (vö. ó-magy. *cseh*): mai magy. *cseh*, *cse*, l. EtSz.; ó-magy. *Emreh* (l. OklSz.): mai magy. *Imre*, *Imrő*, más példákat l. MELICH, NyK. XLIV, 354—9 (az *Imrek* ~ *Imreg* alakokról egy magyarázó kísérlet HORGER: MNy. XXIV, 119); ó-magy. *peleh* SchlSzój. (alakv.: *pelei*, l. *peley* BesztSzój. és NySz.) 'glis, ratte': mai magy. *pele* (alakv. *pöle*, *pölle*, *pölő*, *pülü*, *pölyü* MTsz.) < ó-felném. *bilih*, *pilih* (vö. KLUGE, EtWb.¹⁰ *bilch*: „ein österr. wort. der Ostalpen für eine eichhornart“).

A szóvégi magy. -ó, -ő (> -ú, -ű; -a, -e) fejlődés a nyelvtörténeti korban ment végbe. Ennek bizonyítékai egyrészt a nyelvelmékekben előforduló *σάματα, σαμτάρ, scukscereh* stb. (l.

főntebb) alakok, másrészt a jövevényszavak közül azok, amelyek csak honfoglalás utániak lehetnek (vö. *csó* 'cseh', *Imre* ~ *Imrő*, *pele* ~ *pööl*).

*

Kimutathatunk a tótban is olyan magyar eredetű helyneveket, amelyeknek mai tót alakja csakis az ó-magy. -y hang segítségével magyarázható. E magyarból lett tót helynevek rendkívül fontosak nemcsak hangtörténeti, hanem a Felvidék magyar és tót lakosságának településtörténete tekintetében is. Két ilyen helynév van. Ami azonban vallomásukat elsőrendűvé teszi, az az, hogy e két név a magyarok és a tótok lakta területen nem egy-egy, hanem több helységnek a neve. E két név: *Sarló* (alakv.: *Sarró*, *Salló*) és *Keszi*. A velük jelzett felvidéki helyek Bars, Hont és Nyitra megyékben fekszenek.

I. *Sarló*.

1. Bars megyében van *Nagysalló* és *Kissalló* (l. Hnt. 1926.¹). Mind a kettő magyar lakosságú hely (l. Lex. 1773.²). LIPSZKY, Rep.-ban³ a magyar név Nagy- és Kis „*Salló* vel *Sarló*“, míg BÉL, Not.⁴ I:IV, 261 *Nagy-Sarló*, *Kis-Sarló* olvasható. Mind a két hely igen régi település. Adataink reá a XII. sz. óta vannak⁵; vö.

1156: Villa *Surlou* | 1293, 1295: villa *Sorlow*, 1312: villa *Sorlou* | 1312: Villa *Sorrow* | 1305: villa *Sorloud* | 1297: de *Sarlou*, 1353, 1381: *Sarlou*, 1366: *Sarlov*, 1405: *Kyssarlou*, 1406: *Kyssarlou*, 1408: *Nagsartow* | 1358: *Kyssarloud* | 1420, 1424, 1457, 1482, 1483, 1486, 1489: *Sarlo*, 1412, 1424, 1446, 1465, 1466, 1468: *Nagsarlo*, 1481, 1507: *Naghsarlo*, 1466: *Nag Sarlo*, 1513: *Nagh Sarlo*, 1412, 1483: *Kyssarlo*, 1462: *Kys Sarlo*.

Ez adatok azt bizonyítják, hogy a két *Sarló*, illetőleg *Nagysarló* a XII. sz.-tól a mai napig, tehát megszakítás nélkül lakott hely. Az is bizonyos, hogy mind a két hely mindenkor magyar lakosságú volt. E magyar lakosságú helyeknek tótul *Sarluhy* a neve, és pedig: *Nagysalló* = tótul *Vel'ké Šarluhy* (l. Nový miestopis⁶), *Kissalló* = tótul *Malé Šarluhy* (uo.). A tót név nem mai keletű. Megtaláljuk BÉLben (vö. Not. IV, 261: „*Nagy-Sarló* . . . *Weliké Scharluhy*“; uo. 263: *Kis-Sarló*, de tót neve nincs közölve), meg a Lex. 1773.-ban

¹ Hnt. 1926. = Magyarország helységnévtára. Budapest, 1926. Kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. — ² Lex. 1773. = Lexicon universorum r. Hungariae locorum populosorum . . . 1773. Budapestini, 1920. — ³ LIPSZKY, Rep. = Repertorium locorum . . . Hungariae, Slavoniae, Croatiae et . . . Transylvaniae . . . Joannes Lipszky. Budae, 1808. — ⁴ Notitia Hungariae novae. Elab. Matthias Bel. Viennae. P. I. T. IV. — ⁵ Ezeket CsÁNKI DEZSŐ államtitkár úr volt szíves kiadatlan, gazdag gyűjteményéből rendelkezésemre bocsátani. Fogadja ezúton is hálás köszönetemet. — ⁶ Nový miestopis Slovenska, sostavil JAROSLAV PELIKÁN. Bratislava, é. n.

(*Sorluky* 3: olv. *Šarluhy*), s benne van LIPSZKY, Rep.-ban is (vö. „Sarló vel Salló (Kis-) *Malé Ssarluhy*, Sarló vel Salló (Nagy) . . . *Welké Ssarluhy*“).

2. Hont megyében van *Garamsalló* (l. Hnt. 1926.). Régibb magyar neve „*Garamsalló* vel *Kissalló*“ (l. LIPSZKY, Rep.). Úgy látszik, hogy a XVIII. sz.-ban csakis *Kissalló* volt a neve (l. BÉL, Not. I: IV, 718; Lex. 1773.). A falu lakói magyarok. Hogy milyen régi a hely, nem sikerült megállapítanom. A falu-nak három tót neve is van, mind a három magyar eredetű. A mai név *Šarlušky* és *Hronské Šarluhy* (l. Nový miestopis), a régibb név pedig *Malý Šallov* (l. LIPSZKY, Rep.), *Malý Šalov* (nyomtatva sajtóhibával *Maly Salon*-nak Lex. 1773.-ban).

3. Nyitra megyében van *Sarlókajsa* és *Sarlóska* falu (l. Hnt. 1926.). *Sarlókajszá*-ról BÉL azt mondja, hogy azelőtt *Kis-Sarló*, *Sarlóská*-ról meg, hogy egykor *Nagy-Sarló* volt a neve (vö. BÉL, Not. I: IV, 406: „*Kajsa*, antea *Kis-Sarló* . . . *Sarluska* olim *Nagy-Sarló* . . .“). Hogy mind a két falu, vagy legalább az egyik megvolt már a XII. sz. elején is, bizonyítja a zobori apátság 1113. évi oklevele, melyben a XIII—XV. sz.-i kiegészítés szerint említve van egy „villa *Sorlo*“. Ezt a „villa *Sorlo*“-t FEJÉRPATAKY, Kálmán király oklevelei 61, 71 a mai nyitramegyei *Sarlóská*-val azonosítja. A falvagnak tót a lakossága. *Sarlóská*-nak tótul *Šarlušky* (l. Hnt. 1926., Nový miestopis), *Šarluhy* (l. Nový miestop.), *Sarlókajszá*-nak pedig *Šarlušky Kajsa* (l. Hnt. 1926., Nový miestop.), *Šarlušky Kajsa* (l. Nový miestop.) a neve. Mindkettőnek a régebbi tót neve „*Šarluhy* vel *Šarlúška*“ (l. LIPSZKY, Rep.), magyar nevük pedig a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején *Sarluska* s külön *Kajsa* (l. LIPSZKY, Rep.).

II. Keszi.

Keszi nevű hely van Arad, Bars, Békés, Bihar, Borsod, Esztergom, Fejér, Gömör, Hont, Kolozs, Komárom, Nógrád, Nyitra, Pest, Zala, Szilágy, Tolna, Veszprém megyében, *Kesző* Vas megyében. A kolozs- és szilágymegyei *Keszi*-nek *Keszü* alakváltozata is van (l. LIPSZKY, Rep., BALOGH, A népfajok 708). Ezek közül mi csak azokat vizsgáljuk, amelyeknél a tót nyelvi alaknak az ó-magy. szóvégi -y szempontjából valamilyen vallomása van. Ilyen *Keszi* helyek a következők:

1. Bars megyében van *Garamkeszi* (l. LIPSZKY, Rep., Hnt. 1926.). Hogy milyen régi a falu, nem állapíthattam meg; de bizonyosnak tartom, hogy megvolt már a XII—XIII. sz.-ban is. A falunak ma tótok a lakói, s így volt ez a XVIII. sz.-ban is (l. Lex. 1773.). A falut tótul *Kosihy*-nak hívják (l. Lex. 1773.: *Hoszihy* sajtóhibából *Koszihy* h.; LIPSZKY, Rep.: *Kosyhy*. BÉL, Not. I: IV, 263 csak a magy. *Keszi* nevet közli, nála ez

Keszy alakban van közölve); a hivatalos tót név *Kosihy nad Hronom* (l. Hnt. 1926.) és *Hronské Kosihy* (l. Nový miestop.).

2. Hont megyében négy *Keszi* van. Hogy melyiket mikor alapították, nem tudom; bizonyos azonban az, hogy egyik-másik megvolt már a XII. sz.-ban is (l. 1156: *Kesceu predium* KNAUZ, MonStrig. I, 107). Mind a négy *Keszi*-nek magyar a lakossága (l. Lex. 1773., BALOGH, Népf. 471, 473), s bizonyos, hogy e helyeknek megalapításuktól fogva magyar a lakosságuk. A négy *Keszi*-nek ez a magyar és tót neve:

a) *Dacsókeszi* (l. Hnt. 1926.) tót neve *Kesihovce* (Lex. 1773., LIPSZKY, Rep., Hnt. 1926., Nový miestop.). Volt idő, így a XVIII—XIX. században, mikor a falunak *Keszihóc* (l. Lex. 1773., LIPSZKY, Rep.), ? *Keszikóc* (l. BÉL Not. I: IV, 736) volt a hivatalos magyar neve. Ez a magyar név a tót *Kesihovce* átvétele.

b) *Ipolykeszi* (l. BÉL, Not. I: IV, 735, Lex. 1773., LIPSZKY, Rep., Hnt. 1926.). A falunak *Kosihy* (l. LIPSZKY, Rep., Hnt. 1926.), hivatalosan *Ipel'ské Kosihy* és *Ipel'ské Kosy* (l. Nový miestop.) a tót neve. Úgy látszik, volt más tót neve is; a Lex. 1773.-ban ugyanis *Ipelné Kisice* a tót név.

c) *Ipolykiskeszi* (l. Hnt. 1926.), régebben *Kiskeszi* (LIPSZKY, Rep.) tót neve *Malé Kosihy* és *Kosy Malé* (l. Nový miestop.).

d) *Kőkeszi* (l. Lex. 1773., LIPSZKY, Rep., Hnt. 1926.) tót neve *Kamenné Kosihy* (l. LIPSZKY, Rep., Hnt. 1926., Nový miestop.) és *Kamenné Kosy* (l. Nový miestop.). Úgy látszik, volt más tót neve is; a Lex. 1773.-ban ugyanis *Kameno Kesic* tót név van, ami helyesen: *Kamenné Kesice* lesz. A tót *Kosy* alakra megjegyzem, hogy *Kőkeszi*-t BÉL I: IV, 736 magyarul *Kő-Koszy*-nak hívja, ami származhatik a tót *Kosy*-ból, bár valószínűbb, hogy csak sajtóhiba *Kő-Keszy* o: *Kő-Keszi* helyett.

Kétségtelen, hogy a tót *Šarluhy* (kicsinyítve: *Šarlužky* > *Sarlužky*) a magy. *Sarló*-tól és a tót *Kesihovce*, *Kosihy* a magy. *Keszi*-től elválaszthatatlanok. Minthogy pedig nincsen a tótban, sőt nincsen a szláv nyelvekben sem olyan szó, amelyekből a tót *Šarluhy* vagy a tót *Kesihovce*, *Kosihy* megfejtető volna, azért a tót neveket csak a magyar nevekből származtathatjuk.

A magy. *sarló* és a belőle képezett *sarlós* köznevekből *Sarló* és *Sarlós*, úgyszintén a magy. *Keszi* törzsnévből *Keszi* helynevek már a X—XI. sz.-ban alakultak. *Sarló* hn.-re a XII. sz. óta vannak adataink, amelyeket fentebb fel is soroltam. *Sarlós* nevű helyünknek is kellett lennie már a XI. sz.-ban, mert hiszen Kálmán király 1109. évi veszprémvölgyi renovációs oklevelében van említve „uilla *Sorlous*“ (így az Orsz. Levéltár példányában), „uilla *Serlous*“ (így a múzeumi Levéltár példányában). A mai zalamegyei *Gyulakeszi*-re adatunk már 1082-ből van („villa *Kescew*“, l. CSÁNKI III, 71), a békésmegyei *Keszi*-re az első adat 1086-ból való (villa *Keseih*, l. Pannonh. R. T. VIII, 269; vö. uo. 32), a nyitrai megyei

Bánkeszi-t és *Kiskeszi*-t már az 1113. évi zobori oklevél említi (vö. *Quescu* = *Bánkeszi*, *Kescu* = *Kiskeszi*, I. FEJÉRPATAKY, Kálmán király oklevelei 17, 71), a biharmegyei *Répáskeszi* lakott hely 1220-ban (vö. VárReg. 121. §.: *Qezy* villa) és így tovább. Minthogy pedig a *Keszi* hn.-ek olyan eredetűek, amilyenek a *Megyer* vagy a *Tarján* helyek nevei, amelyek egy-egy magyar törzs nevét őrzik, azért szinte vitán felül áll, hogy a *Keszi* törzsnévvél alkotott helyek legnagyobb része X—XI. századi település (vö., hogy Konstantinos Porphyrogenetos szerint a magyarok nyolcadik törzse Κασή, s ezt NÉMETH GYULA szerint *Keszi*-nek kell olvasnunk).

De az alábbiakból kitetszőleg a tót *Šarluhy* és a tót *Kesihovec*, *Kosihy* nevek hangalakja ugyancsak azt bizonyítja, hogy a nekik megfelelő magy. *Sarló*, *Keszi* helyek nem lehetnek a X—XI. sz.-nál későbbi települések.

A magy. *Sarló* helyek neve — említettem — végső fokon a magy. *sarló* köznévvél azonos. Hogy ez a magy. *sarló* köznévi eredeti magyar szó-e, ahogyan BUDENZ (MUSz.), más megokolással e sorok írója is gondolja, vagy pedig török eredetű-e, amilyenek GOMBOCZ (Bulg. türk. Lehnw.), WICHMANN FUF. XVI. Anz. 39) és SIMONYI (I. Nyr. XXXIX, 303) tartja, nincs még eldöntve (vö. MUNKÁCSI B., Magy. halászat 61 szerint lehet eredeti, de lehet török eredetű is; NÉMETH GYULA: Nyr. XLI, 453: „nem egészen biztos a *sarló*“ töröksége). Így természetesen az is függőben van, hogy ha török eredetű, -ó-ja a *tarló* hatása alatt keletkezett-e (így magyarázza az -ó-t SIMONYI: Nyr. XXXVIII, 179 és HORGER: MNy. VIII, 452). A mi szempontunkból most az a fontos, hogy a *sarló* szó -ó-ja, ill. előbbi -oy-ja a tót *Šarluhy* vallomása alapján előbbi magy. -oy-ból, esetleg -uy-ból fejlődött. A tót *Šarluhy* bizonyítja, hogy a magy. *Sarló*, régibb *Sarloy* helyek neve egykor *Sarloy*-, esetleg *Šarloy*-nak hangzott.

A *Keszi* névnél az emlékekben levő magyar alakváltozatok között vannak olyanok, amelyek egykori szóvégi magy. -y-re mutatnak. Ilyen lehet a föntebb idézett békésmegyei „villa *Keseih*“ 1086-ból, kétségtelenül ilyen azonban az 1171-ből való *Kesech* (JAKUBOVICH—PAIS, Ó-magy. olvasó 47). Ezek az írott alakok nézetem szerint *Keszëy*-nek olvasandók. A *Keszi* helyek nevének más alakváltozatai emlékeinkben: *Keszüj* (vö. *Kezy* KOVÁCS, Ind.), *Keszëy* > *Kesző* (vö. *Kescew*, *Kezeu*, *Kezev*, *Kezew* KOVÁCS, Ind., CSÁNKI II, 764, III, 71), *Keszü* > *Keszü* (vö. *Quescu*, *Kescu* FEJÉRPATAKY, Kálmán kir. okl. 17, 71, *Kezu*, *Kezv*, *Kezw* KOVÁCS, Ind., CSÁNKI III, 71), *Keszëj* (vö. *Kezey* KOVÁCS, Ind.), *Keszüj* (vö. *Kezwy* CSÁNKI III, 246). Itt jegyzem meg, hogy a mai vas megyei *Egyházaskesző* (LIPSZKY, Rep., Hnt. 1926.) a középkorban *Egyházaskeszi* is (CSÁNKI II, 764). A névnek mai alakváltozatai pedig: *Keszi*, *Kesző*, *Keszü* (LIPSZKY, Rep.).

Különben a *Keszi* név eredete szintén a mellett bizonyít, hogy egykor szóvégi *-γ*-je volt.

NÉMETH GYULA ugyanis arról értesít, hogy a magy. *Keszi*, ó-magy. *Kesziz, *Keszey* a tör. *käs-* (alakv. *kes-*) 'schneiden, zerschneiden, abschneiden' ige *käsük* 'das stück' (l. RADL., Wb.) származékával függ össze. A 'das stück' jelentésű tör. *käsük* a török népeknél mint nemzetségnév is előfordul, s ilyen használatban 'töredék' szóval értelmezhető. Így a kirgizeknél egy nemzetségnek *Kara Kesük*, egy másiknak *Kara Kisük* a neve (l. RADL., Phonetik: Einleitung XLII, XLIII. lapok).

Mi ehhez a magyarázathoz csak azt tesszük hozzá, hogy a finnugor eredetű magy. *falka* 'stück' és *folt* 'stück' szóból is van magy. *Falka*, *Folt* személy- és helynév:

1251/1281: *Folka* szn. OklSz. (l. *Falka* esn. 1509-ből MNy. XIII, 253) | *Folt* > *Fót*, vö. 1152: *Foth* szn. OklSz. (lehet, hogy másképp értelmezendő, ?-lel OklSz.). — 1. Pest m. 1406: *Folth*, ma *Fót* CSÁNKI I, 28. 2. Heves m. XIII—XV. sz.: VárReg. 74. §.: de villa *Folth*, más adatok CSÁNKI I, 62, POROSZLÓ mellett fekküdt. 3. Hunyad m. 1321, 1377, 1418 stb.: Possessio *Folth* CSÁNKI V, 91; LIPSZKY, Rep. szerint e helynek magyarul *Folt*, németül *Foldt*, oláhul pedig *Filt* a neve. 4. Van Bihar m.-ben egy *Foltest* nevű hely (LIPSZKY, Rep.). Ez a név csakis egy oláh *Foltesti* mása lehet, az oláh *Foltesti* azonban csakis egy magy. *Folt* szn.-ből lett magy. *Folt* hn. alapján keletkezhetett. Lehetséges, hogy a CSÁNKI I, 608. lapon közölt *Fyld* hn. ezzel a *Foltesti* > *Folt*-tal azonos.

Ezek a bizonyítékok tehát a mellett szólnak, hogy a magy. *Keszi*, *Kesző* helyeknek egykori ó-magy. alakja *Kesziz* ~ *Keszey* volt. Ha pedig egy magy. *Keszi*-t tótul *Kesihovce*-nak, más magy. *Keszi* helyeket meg tótul *Kosihy*-nak hívnak (az ó előbbi *e*-ből, vö. *Kesihovce*, továbbá tót *smetana* ~ *smotana*; régiebb tót alak *Kesihy), akkor e tót nevek csakis az ó-magy. *Kesziz* alak átvételei lehetnek.

De ha a *Sarló*, *Keszi* neveknek ó-magy. alakja *-γ*-re, azaz velaris zöngés spiransra végződött, mi volt e *-γ* hangnak az ó-tótban a megfelelője? A mai tót *Šarluhy*, ill. *Kesihovce* vagy *Kosihy* régi tót *γ*-re, azaz velaris zöngés spiransra, s ez még régiebb *g*-re, azaz velaris zöngés explosivára mutat. Az eredeti tót szavakban is a mai *-h*-k *γ*-n keresztül eredetibb tót *g*-ből fejlődtek. Természetesen ez a fejlődés végrehajtott mindazon az idegen eredetű szavakon és neveken is, amelyek e változás idejében a tót nyelvben megvoltak. Így lett az ó-tót *gora* 'erdő', *noga* 'láb', *Vág* 'Vág', *Gron* 'Garam' *γora*, *noya*, *Váy*, *Iron* alakokon keresztül mai tót *hora*, *noha*, *Váh*, *Hron* hangalakúvá. E fejlődés a XII. sz. végén és a XIII. sz. első felében be lehetett már fejezve, azaz a mai *h*-val hangzó állapot a tótban a XIII. sz. első felétől van meg. A mi latin betűs és latin nyelvű emlékeink is ezt szépen bizonyítják (vö. pl. az 1278. évi oklevél *Kamena hora* adatát JAKUBOVICH—PAIS, Ó-magy. olvasó 104; TRÁVNICEK, Příspěvky k dějinám

č. j. Brno, 1927. 17 kk.; Zeitschrift für Ortsnamenforschung II, 253). Eredetibb $g > \gamma > h$ -ra mutat a tót *Šarlužky* (s ebből hasonulással *Šarlušky*) alak is. A kicsinyítő *ka* képző előtt csak akkor állhat $ž$, ha a képzőtlen alakban $g > \gamma > h$ hang van (vö. *noha* 'láb': *nožka* 'lábacska').

E szerint az ó-magy. *Sarloy* (esetleg **Sarluγ*), ill. *Kesziγ* nevek az ó-tótban vagy hanghelyettesítéssel g -vel: **Šarluγy*-nak, ill. **Kesigovci*-nak, **Kesigy*-nek, vagy pedig, minthogy az átvételkor már volt tót g -ből fejlődött γ , γ -vel: **Šarluγy*-nak, ill. **Kesigovci*-nak, **Kesigy*-nek hangzottak.

A kétféle alak közt az átvétel tekintetében időbeli különbség van. A tótban a g hang a X—XI. sz.-ban még megvolt, a belőle fejlődött γ pedig a XII. sz. végéig élhetett.

Meg kell még magyaráznunk, milyen alakok a tót *Šarluhy*, *Kesihovce*, *Kosihy*. Ezek az alakok többes nominativusok (eredetileg többes acc-ok). Tudnunk kell ugyanis azt, hogy a tót helynevek nagy többsége többes nominativus (eredetileg többes acc.) alakban használatos; vö. pl. *Hrnčiarovce* Pozsony m., *Nyitra* m. = magy. *Gerencsér* (vö. zobori 1113. évi okl.: *Grincha*, átiratban: *Grinchar*), *Košice* = *Kassa*, *Levice* = *Léva*, *Piešťany* = *Pöstény*, *Tapolčany* = *Tapolicsány* stb. Ezek analógiájára sok magyarból átvett helynév a tótban többes nominativusba került; vö. pl. *Gyarmat* = tót *D'armoty* (több felsőmagyarországi hely neve), *Ság* az *Ipolyság*-ban = tót *Ipol'ské Šahy* stb. Az ilyen hn.-ek értelme: 'Gyarmaték, Ságék ~ Gyarmat lakói, Ság lakói'. Ilyen többes nominativusi alakulások a tót *Šarluhy*, *Kesihovce*, *Kosihy* nevek is. Értelmük: 'Sarlóék, Kesziék ~ Sarló lakói, Keszi lakói'.

Mind a magyar, mind pedig a tót nyelv története kétségtelenül bizonyítja, hogy a bars-, hont- és nyitramegyei *Sarló* és *Keszi* helyek tót *Šarluhy*, *Šarlužky* ~ *Šarlušky*, *Kesihovce*, *Kosihy* (< régiebb tót **Kosihy*) alakjai a tótban csakis a XIII. sz. előtt keletkezettek. Csak a XIII. sz. előtt volt a *Sarló* és a *Keszi* helyneveknek a magyarban olyan hangalakjuk, amelyből a tót nevek megmagyarázhatók. A magy. *Sarló* és *Keszó* formákból t. i. a tótban *-ov* végű nevek keletkeztek volna (vö. magy. *Jenő*, hely, *Nógrád* m. = tót *Janov*; magy. *bölcső*, *csomó*, *kóró*, *korsó* = tót *belčov*, *čomov*, *kórovie*, *koršov* stb., l. KÁLAL, Slovn.).

Van e nevek vallomásában történeti tanulság is. A tárgyalt bars-, hont- és nyitramegyei *Sarló* és *Keszi* helyek jó részt olyanok, amelyekre történeti adatok már a XII. sz.-ból is vannak, még pedig olyan magyar hangalakban, amely előbbi *Sarloy*-, *Kesziγ*-ből fejlődött (vö. 1156: villa *Surlou* 'Salló' Bars m.; 1113: villa *Sorlo* 'Kis-, Nagy-Sarló—Sarlóska' Nyitra m.; 1156: *Kesceu* predium KNAUZ, MonStrig.; 1113: *Quescu*, *Kescu* = Bánkeszi, Kiskeszi Nyitra m.). Ez a mellett érv, hogy e bars-, hont- és nyitramegyei helyek nagyrésze XII. sz.

előtti település. Mindenesetre telepítésükkor nevük magyar hangalakja *Sarloy* vagy *Sarluy*, *Kesziy* volt, mert csak ilyen alakból válhatott a tótban *Sarlugy > *Šarluyy, *Kesigy > *Ke-siy, *Kesigovci > *Kesiꝛovci.

Nagy valószínűséggel állíthatjuk azt is, hogy ahol ma *Sarló* és *Keszi* nevű helyek vannak, azok eredetileg magyar lakosságúak. Besenyő-törökök alig lehetnének (noha pl. a garamszentbenedeki alapító oklevél Hont és Bars megyében besenyőkről is tud), mert a besenyő-törökben a szóvégi *g* már a X. sz.-ban *j* (l. NÉMETH Gy.: MNy. XVIII, 5, XXIV, 150). S ahol ma a lakosság nem magyar, így pl. a borsodabonyi Garamkesziben, a nyitrai Bánkesziben, Kiskesziben, Sarlókajszán, Sarlóskán (l. föntebb és Lex. 1773.), ott is az alapítók legnagyobb valószínűség szerint magyarok voltak, akik később vagy más helyre költöztek, vagy elnéptelenedés után nem magyarokkal cserélődtek fel. *Bánkeszi* = tót *Bánkesa*, *Kiskeszi* = tót *Kesa* Malá (l. Nový miestopis), ezekben, amint a tót név is mutatja, aránylag újabban lakhatnak tótok.

Minthogy pedig Bars, Hont és Nyitra megyében a *Sarló* és a *Keszi* helyek nagyjában addig a pontig nyulnak föl, ameddig a magyar nyelvhatár, tehát úgyszólván ANONYMUS silva z o u o l o n-jáig: Zólyom erdejéig, azért szinte kétségtelen, hogy a magyar település a XI. sz.-ban addig terjedt, ameddig a mai magyar nyelvhatár van.

Bizonyítékok vannak, hogy e X—XI. sz.-i települők közt a magyarok mellett besenyők és kabarok is voltak. A besenyő települőkre fentebb utaltam. Bizonyítékunk van a kabarok településére is. Ma úgy látjuk, hogy a *kabar*-oknak *kovár* volt a magyar nevük. Ennek emléke a hontmegyei *Kovár* falu neve; lakói ma is magyarok (l. Lex. 1773.; BALOGH, Népfajok 473). A falunak a XIII. sz.-i oklevelekben *Kuari*, *Kuar*, *Koar*, *Kuarzeg*, *Koarzeg* (l. Kovács, Ind.), *Koary* (l. KNAUZ, MonStrig. II, 214) írott alakjai vannak. A *kabar*-ok magyar nevének másik emléke a nyitrai tót lakosságú *Kovárc* hely neve (Lex. 1773., LIPSZKY, Rep., Nový miestop.). A falu mai magyar neve az ó-tót *Kovarci (a mai tót név *Kovárc*) átvétele; a tót név pedig a magy. *Kovár*-ból olyan képzés, amilyen pl. *Marót*-nak tót *Moravce* neve. A névre ezek az adataim vannak: 1280: *Koarch*, 1318: *Konarch* ꝛ: *Kouarch* (l. Nyitrai Közlöny VIII. évf. 1888. 15. szám; ugyanitt helytelen származtatás), 1337: *Choarch* (vö. KNAUZ, MonStrig. III, 296).

Más helynevek is amellett bizonyítanak, hogy a magyarság e területeken a X. sz.-ban és a XI. sz. legelején telepedett meg. Ilyenek pl. *Bars* és *Hont* helyek nevei. Ez a nagy területen való magyar település csak azért volt lehetséges, mert e terület a IX—X. sz.-ban nagyjában üres, lakatlan volt. A mi gyér tót és német lakosság itt lehetett, az a betelepülők számához viszonyítva elenyészően csekély volt.

MELICH JÁNOS.